

Tobakspolicy i skolan

Appendix A: En intervjustudie

"Tobakspolicys i skolan- En intervjustudie" är en del av ett forskningsprojekt som genomförs vid Centrum för Epidemiologi och Samhällsmedicin (CES) och Institutionen för folkhälsovetenskap, Karolinska Institutet med bidrag från Statens folkhälsoinstitut.

Centrum för epidemiologi och samhällsmedicin

Box 1497, 171 29 Solna

ces@sll.se

Rapport 2014:5

ISBN 978-91-87691-08-9

Författare: Elin Jonsson, Nina Åsbring, Marie- France Hallard, Maria Rosaria Galanti

Stockholm juni 2014

Rapporten kan laddas ner från Folkhälsoguiden,

www.folkhalsoguiden.se

Författarna

Rapporten är framtagen av Elin Jonsson i samarbete med Marie-France Hallard samt Maria Rosaria Galanti och Nina Åsbring.

Elin Jonsson, har varit forskningshandläggare vid avdelning för folkhälsoepidemiologi, Institutionen för folkhälsovetenskap, Karolinska Institutet från 2011 till 2012.

Nina Åsbring, med.dr. i psykosocial medicin, Centrum för epidemiologi och samhällsmedicin (CES), SLSO, Stockholms läns landsting.

Marie-France Hallard, med.kand., folkhälsvetenskapliga programmet, Karolinska Institutet. Som en del av sitt examensarbete genomförde Marie-France Hallard sju av intervjuerna som inkluderades i studien *Tobakspolicy i högstadieskolor - Skolledares och skolpersonalens uppfattningar och erfarenheter av tobakspolicy, 2012*.

Maria Rosaria Galanti är Adjungerad Professor i Epidemiologi vid Institutionen för folkhälsovetenskap, Karolinska Institutet, samt enhetschef inom Centrum för epidemiologi och samhällsmedicin (CES).

Innehåll

Författarna.....	3
Sammanfattning.....	6
Bakgrund	7
Skolan som tobakspreventiv arena	7
Tobaksbruk bland ungdomar	7
Tobakspolicy i skolan.....	7
Tobakspolicyns effekt	8
Syfte och frågeställningar	10
Frågeställningar	10
Metod & Analys	11
Kvalitativ studiedesign.....	11
Avgränsningar och urval.....	11
Urval av kommuner	11
Urval av skolor	11
Urval av intervjupersoner.....	12
Genomförandet	12
Intervjuguide.....	12
Analys	12
Analys av intervjuerna	12
Etiska aspekter	13
Resultat.....	14
Tobaksarbetet är självklart	14
Tobakspolicy tydliggör	15
Tveksamhet till tobakspolicyn.....	16
Samarbete på skolan	16
Lärare som förebilder	17
Skolans ansvar.....	17
Prioritet.....	19
Yttre faktorer påverkar	20
Tabell 1. Tobakspolicy i de medverkande skolorna.....	21
Diskussion	23
Metoddiskussion	23
Begränsningar	23
Resultatdiskussion	23
Oklarheter kring tobakspolicyn	23
Framgångsfaktorernas betydelse för en fungerande tobakspolicy	24
Hinder i arbetet med tobakspolicyn	25
Slutsatser	27

Referenser	28
Bilagor	31
Bilaga 1. Intervjuguide	31
Bilaga 2. Beskrivningskategorier	34

Sammanfattning

Enligt lagar och förordningar har skolan ett ansvar att arbeta tobakspreventivt och de senaste åren har satsningar gjorts på att införa en tobakspolicy i skolorna. Syftet med föreliggande studie har varit att kartlägga skolledningens och skolpersonalens syn på och uppfattning om tobakspolicyn på ett urval skolor samt kartlägga förekomsten av tobakspolicy på skolorna för att framledes kunna förbättra det tobakspreventiva arbetet. Den fenomenografiska ansatsen har fungerat som inspiration för studiens upplägg och genomförande, eftersom denna specifikt uppmärksammar att människor har olika erfarenheter och att ett fenomen därför kan uppfattas och förstås olika beroende på ur vilket och vems perspektiv det åskådliggörs.

Både grundskolor, med årskurs 7-9, och gymnasieskolor samt friskolor och kommunala skolor inkluderas i studien. Ett brev skickades ut till 32 skolor och totalt 16 skolor tackade ja till deltagande i studien: 12 grundskolor, tre från Botkyrka kommun, tre från Nacka, fyra från Solna, samt en vardera från Eskilstuna och Nyköping kommun. Fyra gymnasieskolor tackade ja, en skola från varje kommun förutom Eskilstuna där samtliga tänkbara skolor tackade nej.

En semistrukturerad intervjuguide togs fram utifrån studiens syfte och frågeställningar och en pilotintervju genomfördes med en mellanstadielärare för att testa intervjuguiden. Ett antal frågor arbetades sedan om eller togs bort. Därefter genomfördes totalt 29 intervjuer under mars och april 2012. Intervjupersonerna omfattade rektorer och annan skolpersonal. Intervjuerna tog mellan 15 och 53 minuter att genomföra, med en genomsnittstid på cirka 30 minuter. Intervjuerna spelades in med hjälp av en mp3-spelare och transkriberades ordagrant.

Utgångspunkten för den analys av intervjusvaren som därefter genomfördes var att, i enlighet med en fenomenografisk forskningsansats, identifiera olika uppfattningar och aspekter av fenomenet tobakspolicy. Resultatet blev åtta beskrivningskategorier, som sammanfattar de olika uppfattningarna: 1) tobaksarbetet är självklart, 2) tobakspolicyn tydliggör, 3) tveksamhet till tobakspolicy, 4) samarbete på skolan, 5) lärare är förebilder, 6) skolans ansvar, 7) prioritet och 8) yttre faktorer påverkar.

Det är främst tre uppfattningar om vad en tobakspolicy är för något som framträder i intervjuerna. Den första uppfattningen är att tobakslagen är samma sak som en tobakspolicy och det i stort inte är någon skillnad på vad lagen säger och vad en tobakspolicy är för något. Den andra är att en tobakspolicy är ett ställningstagande som innebär att det finns ett gemensamt förhållningssätt mot tobak på skolan. Den tredje uppfattningen är att en tobakspolicy ger rutin och struktur för tobaksarbetet i skolan.

Majoriteten av skolorna har en tobakspolicy. Dock benämns den inte alltid som policy. Tobakspolicyn ser ungefär likadan ut på skolorna. Tobaksanvändning är förbjudet på skolans område och föräldrarna kontaktas om en elev använder tobak. Dock är tobakspolicyn inte högt prioriterad vid de flesta skolorna. Det beror vanligtvis på tidsbrist och på att skolorna har för mycket att göra. Flera av de intervjuade anser också att tobak inte är ett lika stort problem som vissa andra och prioriteras därför inte. Enligt intervjupersonerna handlar ett fungerande arbete med tobakspolicyn om ett bra samarbete på skolan. Finns det en överenskommelse bland ledning och skolpersonal att skolan ska arbeta mot tobak så fungerar också tobakspolicyn är flera överens om, liksom att även lärare bör ta ansvar och inte använda tobak under skoltid.

Bakgrund

Skolan som tobakspreventiv arena

Det är förbjudet enligt lag att röka på skolgårdar i Sverige. Förbudet gäller för alla som vistas på skolan, både elever och lärare, men även besökare (1). Enligt lagar och förordningar har skolan även ett ansvar att arbeta tobakspreventivt. I den nya nationella läroplanen för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet står det inskrivet att det är rektorns ansvar att se till att information om riskerna med tobak, alkohol och droger integreras i undervisningen på skolan. Enligt läroplanen ska också ämnesundervisningen i till exempel biologi och idrott och hälsa innehålla kunskap om hur kroppen och hälsan påverkas av beroendeframkallande medel (2). Även på gymnasiet har rektorn ett ansvar för att se till att eleverna får kunskap om riskerna med tobak. Enligt skollagen (3) ska elevhälsan på skolan främst arbeta förebyggande och hälsofrämjande (4).

Under uppväxttiden utgör skolan en miljö som direkt eller indirekt (via kunskaper, gemenskap, ledarskap) kan främja hälsa och motivera till en hälsosam livsstil (5). Barn- och ungdomar i skolåldern är en viktig målgrupp ur ett tobakspreventivt perspektiv då en tobaksfri skoltid kan ha stor betydelse för att skjuta upp en tobaksdebut eller för att aldrig börja röka eller snusa överhuvudtaget (6). Traditionell faktaundervisning måste emellertid kombineras med andra metoder för att påverka tobaksbruket bland elever (7). Det finns framförallt fyra framgångsfaktorer för det tobaksförebyggande arbetet i skolan; ett bra klimat där både elever och lärare känner sig trygga, en tydlig policy mot tobak, rutiner för hur personalen ska agera då elever använder tobak samt undervisning om hälsa och levnadsvanor, där såväl fakta som samtal om attityder och känslor ingår (7). Skolan är en viktig del i det tobaksförebyggande arbetet, men skolinsatser som kombineras med andra insatser i samhället har visat sig ha störst effekt.

Tobaksbruk bland ungdomar

Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning (CAN) har i en undersökning visat att det var 23 procent av pojkarna och 27 procent av flickorna i årskurs 9 som rökte och/eller snusade år 2011 i Sverige. Mellan 2004-2009 skedde det en svag ökning bland pojkar i årskurs 9, medan andelen flickor som röker har varit relativt oförändrad. I 2010 och 2011 års undersökning skedde en liten minskning bland pojkarna (8). I årskurs 2 på gymnasiet har andelen flickor och pojkar som röker i stort sett varit oförändrad. I årskurs 9 är det fler flickor än pojkar som röker, men på gymnasiet syns inte dessa könsskillnader. Totalt röker och/eller snusar cirka 41 procent av både pojkarna och flickorna i årskurs 2 på gymnasiet (8).

Tobakspolicy i skolan

Trots att det är förbjudet att röka på skolgårdar i Sverige visar flera rapporter att rökning förekommer på skolgårdarna (9-12) Länsstyrelsen i Stockholms län genomförde en undersökning i slutet av 2010 för att undersöka om elever röker på skolgården. På samtliga åtta gymnasieskolor som länsstyrelsen besökte fanns det elever som rökte på skolans område och i vissa fall även vuxna, såsom lärare och besökare (9).

De senaste åren har satsningar gjorts på att införa en tobakspolicy i skolorna (13). Vad som anses vara en fungerande skolpolicy mot tobak är dock oklart. Hur skolläring, lärare, elever och deras föräldrar tänker kring viktiga aspekter såsom policyns utform-

ning, innehåll, elevers deltagande, ansvar för uppföljning, uppdatering och kommunicering har inte heller undersökts systematiskt. Även internationellt, är effekten på ungdomars tobaksbruk av policyåtgärder och miljöbaserad prevention i skolan inte helt klarlagd, bland annat eftersom studierna är få och inte entydiga.

Länsstyrelsens undersökning på gymnasieskolor i Stockholms län visade att totalt 85 procent av skolorna hade en framtagen skolpolicy. Dock uppgav 85 procent av skolsköterskorna att en del elever rökte under skoltid, men vanligtvis utanför skolans område. Totalt 31 procent av skolsköterskorna uppgav att eleverna rökte på skolgården (9). Lärare mot tobak¹ genomförde under år 2011 enkätstudien "Lärares och skolledares vanor och attityder till tobaksbruk". När det gäller synen på en tobakspolicy så svarade en tredjedel av de tillfrågade att det finns handlingsplaner/policydokument för att stödja tobaksfrihet och arbetet mot tobaksbruk på den egna skolan, men så gott som hälften svarade att de inte kände till om det finns. Skolledare kände i större utsträckning än lärare till vilka dokument som finns på skolan.

Tobakspolicyns effekt

För att få en samlad bild av forskningen om vad tobakspolicy i skolan har för effekt på barns- och ungdomars rökvanor genomfördes inom ramen för föreliggande projekt en litteraturöversikt av 31 artiklar publicerade i internationella tidskrifter. Slutsatsen av översikten är att det inte finns något tydligt underlag för att kunna påstå att en tobakspolicy på skolnivå i sig är en framgångsrik preventionsinsats mot tobaksbruk. Bland annat beror detta på att beskrivningen av vad en policy är ofta är otydlig och skiljer sig mycket från en studie till en annan (14).

En svårighet att formellt undersöka effekten av en tobakspolicy är alltså att dess definition och innebörd kan variera väsentligt. Att definitionerna skiftar beror troligtvis på att de har formulerats utifrån skiftande utgångspunkter (15). En policy, generellt sett, kan bestå av riktlinjer för hur individer, grupper, föreningar, organisationer och myndigheter arbetar med en viss fråga. Det finns exempelvis likheter mellan en policy, ett program och en handlingsplan (16). En policy förefaller även kunna vara en process genom vilken beslut fattas eller ett tillvägagångssätt utifrån vissa principer (17).

Utifrån litteraturöversikten (14) går det dock att utläsa ett antal faktorer i en tobakspolicy som kan ha ett samband med en lägre andel rökande elever. Dessa är följande:

- Ett omfattande tobaksförbud där elever men även lärare och andra vuxna inkluderas, såsom föräldrar och besökare på skolan.
- En omfattande policy som gäller under hela skoltiden och inte endast begränsas till några geografiska områden (delar av skolgården t.ex.).
- En tydlig policy där det framgår vad syftet är, vem den gäller för och när den gäller samt vilka konsekvenser man kan förvänta sig i fall av överträdelse.
- En policy som får genomslag i sådan grad att samtlig personal har ett konsekvent ställningstagande mot tobaksanvändning och det finns en gemensam norm mot tobaksanvändning generellt på skolan.

---

¹ <http://lararemottobak.se/>, referens Ingrid Talu – via e-post 2012-07-24.

- En tobakspolicy som hålls levande, följs upp och efterlevs både bland lärare och elever.

Litteraturoversikten visar också att det finns ett stort behov av framtida interventionsstudier där en tydligare definition av vad som är en tobakspolicy tas fram och även testas. De komponenter i en tobakspolicy i skolan som förtjänar särskild uppmärksamhet för framtida insatser är dessas omfattning i tid och rum liksom vilka målgrupper som berörs.

Syfte och frågeställningar

Syftet med studien är att kartlägga uppfattningar om skolpolicy mot tobak hos skolläring och skolpersonal.

Frågeställningar

1. Hur beskriver skolläring och skolpersonal tobakspolicy i skolan?
  - Vad är en tobakspolicy och vilken funktion har den i skolans arbete mot tobak?
  - Hur ser skolans tobakspolicy ut och vad innehåller den?
2. Hur beskriver skolläring och skolpersonal skolans nuvarande tobakspolicyarbete?
  - Hur fungerar arbetet med tobakspolicyn på skolan?
  - Vilken prioritet ges arbetet med tobakspolicyn (i förhållande till andra frågor)?
3. Hur borde arbetet med skolans tobakspolicy se ut enligt skolläring och skolpersonal?
  - Hur ser en fungerande tobakspolicy ut?
  - Vilka förutsättningar behövs för att arbetet med en tobakspolicy i skolan ska fungera på ett bra sätt?

Metod och Analys

Kvalitativ studiedesign

En kvalitativ studiedesign har valts för att undersöka skollära och skolpersonalens uppfattningar om en tobakspolicy i skolan. Den fenomenografiska ansatsen har fungerat som inspiration för analysen av materialet, eftersom denna specifikt uppmärksammar att människor har olika erfarenheter och att ett fenomen därför kan uppfattas och förstås olika beroende på ur vilket och vems perspektiv det åskådliggörs. Målet med studien har alltså varit att beskriva variationer, snarare än att identifiera en sammanhängande huvudkategori. Grundläggande för fenomenografi, liksom de flesta andra kvalitativa studiedesigner, är att man intresserar sig för hur något uppfattas vara, snarare än hur det objektivt är (18, 19). För att fånga variation och uppfattningar är semistrukturerade intervjuer lämpliga. Dessa skapar ett ramverk för intervjun samtidigt som de är flexibla och öppna för att nya teman och olika åsikter, attityder och uppfattningar kan ges utrymme (20).

Avgränsningar och urval

Syftet med intervjustudien var utgångspunkt för urvalet av kommuner och skolor, det vill säga att intervjustudien skulle fungera som underlag till en kommande interventionsstudie där olika tillvägagångssätt för att utarbeta en skolpolicy mot tobak skulle testas (se Tobakspolicy i skolan En interventionsstudie Rapport 2014:5).

Urval av kommuner

Tre kommuner i Stockholms län, Botkyrka, Nacka och Solna kommun, samt två kommuner i Södermanlands län, Eskilstuna samt Nyköping kommun, valdes strategiskt ut utifrån ett antal indikatorer. Strategiskt urval innebär att det finns urvalsaspekter som är särskilt relevanta för just studiens syfte. Kommunerna valdes utifrån: a. storlek enligt SKL:s (Sveriges Kommuner och Landstings) indelning av kommuner från och med 2011 bland de med 50 000 - 200 000 invånare samt en tätortsgrad överstigande 70 procent; b. socioekonomiska faktorer, framför allt andel invånare med utländsk bakgrund, låginkomsttagare och arbetsökande.

För att åstadkomma ett urval skolor där det tobakspreventiva arbetet bedrevs med olika intensitet valdes kommuner inom länen som inte hade ett omfattande och standardiserat arbetssätt i tobaksfrågan

Urval av skolor

Skolurvalet skedde med hjälp av Skolverkets databas över samtliga skolor i Sveriges kommuner. Både grundskolor med årskurs 7-9, och gymnasieskolor inkluderas i studien, oavsett huvudman (friskolor och kommunala skolor). För att undvika att enkätssvar från eleverna i den kommande delen av studien skulle kunna identifieras valdes skolor med ett lägre antal elever än 100 bort från urvalet. Skolor med särskild språkinriktning, samt särskolor exkluderades också.

Ett brev skickades ut till 32 skolor i vilket projektet syfte och upplägg beskrevs. Cirka två veckor senare kontaktades skolornas rektorer per telefon. Tre försök till kontakt gjordes innan en skola betraktades som bortfall. Totalt 16 skolor tackade ja till deltagande i studien: 12 grundskolor, tre från Botkyrka kommun, tre från Nacka, fyra från Solna, samt

en vardera från Eskilstuna och Nyköping kommun. Fyra gymnasieskolor tackade ja, en skola från varje kommun förutom Eskilstuna där samtliga tänkbara skolor tackade nej.

Urval av intervjupersoner

Intervjupersonerna innefattade rektorer och annan skolpersonal. Rektorerna valdes då de har huvudansvaret på skolan och med störst sannolikhet känner till skolans tobakspolicy. Rektorn ombads utse en representant från skolpersonalen för en liknande intervju, med enda krav att personen skulle vara tillräckligt insatt i skolans tobakspreventiva arbete. På samtliga skolor utom en genomfördes intervjuer med rektorerna (i två fall var rektorn den enda intervjuade). På fem skolor genomfördes intervjuer med skol-sköterskan (i ett fall istället för rektorn). Lärare, en idrottslärare, samt en biträdande rektor var representerade i övrig personal som ställde upp på intervju.

Genomförandet

Totalt 29 intervjuer genomfördes mellan den 5 mars och 18 april 2012. Av dessa 29 utfördes 22 stycken av en forskningshandläggare anställd vid Karolinska Institutet, avdelningen för folkhälsoepidemiologi. Sju intervjuer genomfördes av en student som del av ett examensarbete inom det folkhälsovetenskapliga programmet, Karolinska Institutet (21). Intervjuerna tog mellan 15 och 53 minuter, med en genomsnittstid på 30 minuter.

Intervjuguide

En semistrukturerad intervjuguide togs fram utifrån studiens syfte och frågeställningar, men möjlighet fanns också att ställa frågor som låg utanför denna. Guiden syftade även till att få en viss kontinuitet i intervjuerna och bestod av elva huvudfrågor (se bilaga 1) indelade efter studiens frågeställningar. Under varje huvudfråga fanns ett antal stödfrågor avsedda för att hjälpa intervju intervjupersonen att bättre förstå frågornas innerbörd. Ett antal bakgrundsfrågor och inledningsfrågor användes också för att samla in viss information om skolorna.

En pilotintervju genomfördes före huvudstudien med en mellanstadielärare för att testa intervjuguiden. Ett antal frågor arbetades sedan om eller togs bort.

Analys

Analys av intervjuerna

Intervjuerna spelades in med hjälp av en mp3-spelare och transkriberades ordagrant av forskningshandläggaren och studenten. Det transkriberade materialet lästes igenom för att försäkra sig om att intervjuerna transkriberats ordagrant.

Utgångspunkten för analysen var att med hjälp av fenomenografiska principer identifiera olika uppfattningar och aspekter av fenomenet tobakspolicy (18, 19). Intervjuerna lästes igenom ytterligare två gånger för att få en övergripande uppfattning om innehållet. Därefter följde en detaljerad läsning för att leta efter specifika meningsutsagor som gav uttryck för hur intervjupersonerna uppfattade tobakspolicy i skolan. Utsagorna kodades genom OpenCode 3.6, ett program som kan användas för att organisera materialet vid kvalitativ analys.

Utsagorna och koderna jämfördes med varandra utifrån likheter och skillnader. Dubletter av koderna sorterades bort eller slogs ihop. Genom en systematisk jämförelse utkristalliserades likheter och skillnader i de olika svaren. Dessa granskades noggrant

och jämfördes med varandra för att se om nya utsagor behövde tillföras. Så småningom grupperades utsagorna med inbördes likheter så att de blev allt färre och var kongruenta med studiens syfte och frågeställningar (22). Dessa sammanställdes sedan i beskrivningskategorier. Samtliga intervjusvar inom samma beskrivningskategori är relaterade till varandra då de innehåller samma innehåll, vilket i den fenomenografiska ansatsen kallas utfallsrummet. Utfallsrummet strukturerar utsagorna om en tobakspolicy i beskrivningskategorier. Beskrivningskategorierna är huvudresultatet i en fenomenografisk analys (22). För att öka reliabiliteten i analysen kodades några av intervjuerna av två personer separat.

Etiska aspekter

I det informationsbrev som skickades ut till rektorerna på skolorna fanns information om studiens syfte, vad som förväntades av skolorna samt att deltagandet var frivilligt. Innan intervjuerna genomfördes informerades samtliga intervjupersoner om studiens syfte, hur urvalet av skolor och intervjupersoner gått till, praktiska detaljer kring intervjun samt att intervjun var helt konfidentiell och att det insamlade materialet endast skulle komma att användas av forskare för forskningsändamål. Intervjupersonerna informerades också om att det inte på något sätt skulle gå att härleda något citat eller resultat till en enskild intervjuperson. Intervjupersonerna blev även informerade om att de när som helst kunde välja att avbryta intervjun och sitt deltagande i studien. All data hanterades konfidentiellt genom att de transkriberade intervjuerna krypterades och allt fysiskt material lästes in. Endast forskningshandläggaren samt studenten hade tillgång till det insamlade materialet.

Resultat

Nedan beskrivs de kategorier om tobakspolicy i skolan som har identifierats i analysen av intervjuerna. Resultatet blev åtta beskrivningskategorier, som sammanfattar de olika uppfattningarna. Det bör tilläggas att det inte råder konsensus inom respektive beskrivningskategori utan att där återfinns en variation av uppfattningar i förhållande till kategoriens innehåll. Se bilaga 2 för en förteckning över de koder som ingår i de åtta beskrivningskategorierna.

Beskrivningskategorierna är följande:

- Tobaksarbetet är självklart
- Tobakspolicyn tydliggör
- Tveksamhet till tobakspolicy
- Samarbete på skolan
- Lärare är förebilder
- Skolans ansvar
- Prioritet
- Yttre faktorer påverkar

Tobaksarbetet är självklart

Inom den här kategorin ryms uppfattningar om tobaksarbetet som något självklart för skolan att arbeta med. Vissa intervjupersoner menar att tobak är förbjudet på skolgården enligt lag och att det därför är självklart att skolan arbetar mot tobaksbruk. En del menar att skolan utgår ifrån lagen och inte kan göra mer än vad som står i lagen. Några har svårt att förstå syftet med en tobakspolicy, eftersom skolan följer tobakslagen och att det inte går att förbjuda något som redan är förbjudet. Det finns också en uppfattning om att skolan är begränsad i arbetet med tobaksfrågan därför att skolan inte har rätt att göra mer än vad som står i tobakslagen.

En skolsköterska vid en grundskola menar att ett förbud redan finns och det därför är givet vad som gäller:

"Nej, personligen så tycker jag att det känns lite alltså överflödigt [med en tobakspolicy]. Nej, jag förstår inte riktigt vad det skulle ha för en funktion när det är noll... när vi har nolltolerans." (Intervju 12)

Flera beskriver att arbetet mot tobak har varit en naturlig del av skolans arbete under en lång tid. Enligt intervjupersonerna ingår tobaksarbetet i läroplanen vilket, menar de, gör det självklart för skolan att arbeta med frågan.

Intervjupersonerna beskriver att skolorna arbetar med tobaksfrågan på olika sätt. En del skolor har återkommande temadagar eller temarbeten varje år kring tobak. I många skolor ingår tobaksfrågan främst i natur- eller samhällsorienterande ämnen. De flesta intervjupersoner ansåg att det är upp till varje lärare att bestämma hur mycket tobaksfrågan ska inkluderas i undervisningen.

Tobakspolicy tydliggör

I den här kategorin finns uppfattningar som på olika sätt beskriver tobakspolicy som något som tydliggör och strukturerar tobaksförbudet och tobaksarbetet. Intervjupersonerna menar att det ska vara tydligt för alla – elever, lärare och föräldrar, vad som gäller kring tobak på skolan. De intervjuade framhåller att en tobakspolicy är viktig och nödvändig.

En rektor vid en grundskola säger:

”Det är ju faktiskt lagstadfäst att det faktiskt är rökförbud på skolgårdarna. Det gäller dygnet runt och gäller alla. Innan det trädde i kraft så kunde man faktiskt röka på skolgården efter skoltid till exempel, men nu får man inte göra det och det är ett stöd för skolan.” (Intervju 25)

På samtliga skolor som deltog i studien är det förbjudet för elever att röka på skolgården. Dock upplevde intervjupersonerna vid flera skolor att det finns en svårighet med att veta vad som utgör skolgården då många skolor inte har en ”traditionell” skolgård. Två gymnasieskolor har särskilda platser utanför skolans område där eleverna är tillåtna att röka. Några grundskolor hänvisar bort elever från skolans område om de ska röka. Att det råder en tydlighet kring detta liksom om de påföljder som finns upplevs som viktigt.

En skolsköterska vid en grundskola förklarar:

”Ja, det måste ju vara klart och tydligt om vad som gäller och vad som händer om en elev blir påkommen [...] Att dom vet om den här så kallade röklappen som går hem [till föräldrarna] och vad det för med sig”. (Intervju 2)

Tobakspolicyn beskriver de åtgärder som vidtas då en elev bryter mot tobaksförbudet. Utifrån intervjupersonernas berättelser att döma har skolorna i stort sett samma rutiner för hur elever som röker eller snusar hanteras. I ett första steg informeras vanligtvis eleven om de åtgärder som kommer att vidtas. Föräldrarna kontaktas sedan och blir informerade om att deras barn har använt tobak. En del skolor har även samtal kring tobaksincidenten med eleven och ibland även med föräldrarna för att försöka hitta en lösning på problemet. Enligt flera intervjupersoner försöker skolorna dessutom informera eleverna på olika sätt om riskerna med att använda tobak. I stort sett samtliga intervjupersoner menar att åtgärder alltid vidtas, även om eleverna upptäcks röka utanför skolans område, trots att detta inte nödvändigtvis står inskrivet i skolans tobakspolicy att så ska ske.

Nästan samtliga intervjupersoner menar att snusning är lika allvarligt som rökning. Dock anser de flesta att snus inte stör andra elever på samma sätt som rökning. Flera menar också att det är svårt att veta om en elev använder snus och därför inte går att kontrollera på samma sätt som rökning.

Ett fåtal intervjupersoner beskriver att det på deras skola finns möjligheter att hjälpa elever som vill sluta röka eller snusa, men vanligtvis finns inget avvänjningsprogram eller liknande. Stödet får eleverna vanligtvis från skolsköterskan i form av samtal. Ett fåtal skolor erbjuder avvänjning för lärarna. Gymnasieskolornas åtgärder skiljer sig något från grundskolornas. På gymnasieskolorna kontaktas föräldrarna så länge eleven är omyndig, men är eleven myndig så förs vanligtvis endast en dialog med eleven.

Tveksamhet till tobakspolicyn

I den här kategorin återfinns uppfattningar som handlar om en viss tveksamhet till effekten av en tobakspolicy på elevernas tobaksvanor. Intervjupersonerna menar att elevernas tobaksvanor påverkas av andra faktorer än en tobakspolicy. Det finns en uppfattning om att rökning bland ungdomar kommer och går med eller utan en tobakspolicy och att det mycket också hänger ihop med vilken slags ungdomskull som går i åttan och nian just då. Rökning beskrivs höra tonåren till och tobaksvanorna påverkas av grupptryck oavsett om skolan har en tobakspolicy eller inte. Några intervjupersoner menar att det är svårt att veta vad som fungerar för att stävja tobaksanvändningen och vad som skulle hända om skolan inte hade en tobakspolicy.

En lärare vid ett av gymnasierna förklarar sin syn på detta:

"Jaa, jag tror att det är en så himla stark norm att börja röka liksom. Att det är hänger ihop med intåget i vuxenlivet och... eller... ja är lite spännande och så där. Och sen då... skolan och lärarna dom står ju också för det där... överförmyndarna som man liksom ska trotsa". (Intervju 11)

Några av intervjupersonerna menar också att eleverna inte lyssnar på lärarna och inte bryr sig om konsekvenserna av att röka trots att de blir informerade om dessa. Flera menar dessutom att det inte är bra att om skolan tar upp tobaksfrågan för mycket eftersom det kan ha motsatt effekt och istället få elever att börja röka.

En rektor vid en grundskola säger:

"Personligen tycker jag att det finns en balansgång där. För man ska inte heller väcka en björn som sover så att säga. Så ska man liksom börja prata om det här så kan det också bli så att man.... Ja, det här verkar lite roligt att testa, så vill man prova.... därför att man pratar om det... Men samtidigt så måste det finnas en kunskap om det [tobak hos eleverna]." (Intervju 24)

Samarbete på skolan

I den här kategorin beskriver intervjupersonerna vikten av samarbete och enighet på skolan för ett fungerande tobakspolicyarbete. Faktorer som anses centrala för detta är ett bra samarbete mellan lärarna på skolan, stöd från ledningen och att samtliga i skolpersonalen är involverade i arbetet med tobakspolicyn.

En rektor vid en grundskola förklarar sin syn på detta;

"Ja, alltså det ligger en del i att det är ett förhållningssätt i det såklart... där alla har kommit överens om... eller ... Så här tycker vi om tobak och så här skall vi tycka om tobak. Det har vi bestämt på vår skola. Och sen så ska vi på olika sätt jobba utifrån det vi tänker om tobak." (Intervju 18)

Tobakspolicyn ses som ett sätt att ta ställning mot tobak i skolan och att visa att det finns ett gemensamt förhållningssätt från skolans sida. Räder det oenighet bland personalen är risken att effekten av tobakspolicyn uteblir, menar några av intervjupersonerna.

En skolsköterska vid ett gymnasium beskriver vikten av samförstånd:

"Hindret är ju enigheten alltså. Att.. Det är det som gör det, om alla är eniga och orkar hålla på så går det. Men om man inte är det då blir det svårare." (Intervju 16)

Lärare som förebilder

Enligt intervjupersonerna på grundskolorna gäller tobakspolicyn vanligtvis både elever och lärare. Några menar dock att tobakspolicyn enbart omfattar lärarna eftersom det redan är förbjudet enligt lag för ungdomar att använda tobak på skolgården, vilket gör en tobakspolicy överflödig. På några skolor inkluderas inte lärare i tobakspolicyn, då synen är att skolan inte kan förbjuda vuxna människor att använda tobak så länge de följer tobakslagen och inte röker på skolans område. Intervjupersonerna förklarar att lärarna vanligtvis får gå iväg från skolan för att röka och helst ska eleverna inte kunna se att de röker.

En rektor vid en grundskola beskriver problemet med lärare och andra anställda som röker:

"Sen är det ju ett dilemma att vi har rökande personal också va. En handfull va. Ja, som också tar vägen någonstans och röker. Jag menar, dom kan ju inte gå och gömma sig. Det är klart att det syns att dom är ute och röker. Givetvis är det ju så, men det kan ju lätt uppfattas som någon slags dubbelmoral." (Intervju 20)

Flera intervjupersoner lyfter fram att lärare är förebilder och vikten av att lärare inte använder tobak inför eleverna. Tobakspolicyn bör omfatta både lärare och elever för bästa effekt menar intervjupersonerna. Innefattar inte tobakspolicyn lärarna blir den kraftlös. Förutom att fungera som förebilder lyfter intervjupersonerna fram betydelsen av lärarnas närvaro i skolmiljön. Ju fler lärare som cirkulerar bland eleverna, desto bättre uppsikt på eleverna upplevs det som att lärarna har. Bra relationer mellan lärare och elever uppfattas också som en viktig faktor för en så bra effekt som möjligt av en tobakspolicy.

En rektor och en lärare vid grundskolan pratar om betydelsen av förebilder :

"Vi alla vuxna på skolan ska vara goda förebilder för barnen och det ska vi inte bara vara i det direkta arbetet med barnen utan hela tiden faktiskt. Det måste innefatta tobaksbruk också." (Intervju 25)

"Det blir ju jäkligt svårt att motivera för eleverna att de inte ska röka och så står man själv och gör det." (Intervju 28)

Skolans ansvar

Den här kategorin handlar om uppfattningarna om vem som har ansvar för ungdomarnas tobaksvanor. Flera av intervjupersonerna anser att för mycket ansvar har lagts på skolan och att det inte finns tid eller möjlighet för skolan att hinna med allt som ska göras. Åsikten att skolan i första hand ska arbeta med utbildning och inte uppfostran uttrycks också. Några intervjupersoner anser att skolan har begränsade befogenheter och inte ska vara en "kontrollmyndighet".

En lärare vid ett gymnasium berättar om syn på detta:

"Sen kanske man inte kan ringa [hem till föräldrarna] varenda gång och hålla på. Och man ska ju inte bli någon polis heller och vara ute på liksom cigarettjakt varje tillfälle liksom." (Intervju 14)

En rektor vid en grundskola pratar om sådant som förväntas hanteras av skolans personal och som ligger utanför skolans primära uppgift:

"Alla tycker att vi [skolan] har lite tid till att göra allting och det ska lösas så mycket. [...] Rökning ska lösas, det är alkohol ska lösas, vad dom tittat på tv ska lösas, vad dom har, vad dom gör på helgerna ska lösas och allting sånt där då. Och det är ju mycket så alltså. Gränserna har ju suddats ut jättemycket... vad som händer på fritiden och vad som är skola." (Intervju 1)

Det finns även en uppfattning om att föräldrarna bör ha huvudansvaret för att deras barn inte använder tobak. Vad skolan kan göra är att kontakta föräldrarna och informera om vad som skett, därefter är det föräldrarnas ansvar menar några. Involvering av föräldrar i tobaksarbetet och stöd hemifrån anses också ha en positiv och förebyggande effekt på elevernas inställning till tobaksanvändning. Flera intervjupersoner menar att föräldrar som tillåter sina barn att använda tobak är ett problem för skolan och försvarar upprätthållandet av tobakspolicyn. Det krävs ett samarbete mellan skola och föräldrar och allt ansvar kan inte läggas på skolan, säger intervjupersonerna.

En lärare vid en grundskola beskriver sin syn på detta:

"Vi ska ju egentligen jobba med kunskapsutveckling, inte fostra upp barnen vad som är rätt och vad som är fel och så vidare. Dom här grejerna ska egentligen läggas till grund långt tillbaka i tiden från föräldrarna, så att det blir lättare för oss att göra det. Så det är väl det som är lite jobbigt.. Vi kan ju inte fostra upp föräldrar heller och då blir det jobbigt." (Intervju 19)

En skolsköterska vid en grundskola tar upp problemet med dubbla budskap:

"Möjligtvis är ju svårigheten... om det ändå är sanktionerat hemma att det är okej att ungdomar röker. Då blir det ju lite, ja... Är reglerna olika så är det klart att det är.... Men vi måste ju ändå köra på att under skoltid så det är inte okej i alla fall." (Intervju 2)

Enligt intervjupersonerna är det vanligtvis mentorerna som har ansvaret på skolan för att följa och upprätthålla tobakspolicyn och det är också de som kontaktar föräldrarna då en elev brutit mot förbudet. På flera skolor har skolhälsovården ett särskilt ansvar för det tobaksförebyggande arbetet och de för också vanligtvis samtal med elever om tobaksanvändning. Några intervjupersoner anser att det är rektorns ansvar att se till att tobakspolicyn följs samt att se till att lärarna följer tobaksförbudet. Det finns en uppfattning om att efterlevnaden av en tobakspolicy kan vara svår att upprätthålla, främst på grund av tidsbrist bland personalen. Ingen av de intervjuade uppger att de har någon särskild rutin för hur tobakspolicyn eller tobaksarbetet ska efterlevas eller följas upp.

Intervjupersonerna på gymnasieskolorna menade att tobaksförbudet främst gäller så länge eleverna är omyndiga. Många säger att skolan inte har samma befogenhet om eleverna är myndiga, eftersom man då inte kan förbjuda elever att använda tobak utanför skolans område.

Prioritet

Den här kategorin inbegriper uppfattningar om skolans förutsättningar för arbetet med tobakspolicyn och de prioriteringar som görs på skolan, vilket påverkar effekten av en tobakspolicy. Intervjupersonerna beskriver att elever har andra och större problem som prioriteras framför tobaksanvändningsproblematiken. Även om tobak är viktigt så har det inte högst prioritet. Om tobak inte upplevs som ett problem på skolan är det heller inte prioriterat.

En skolsköterska och en lärare vid grundskolan säger:

"Jag tycker nog att det är ganska bra som det är, i och med att det inte är så stort problem. Det hade ju sett annorlunda ut om det var ett stort problem på skolan. Då hade man kanske jobbat mer aktivt med det. Men nu väljer vi att kanske satsa på andra saker som är mer aktuella än just rökning då, eftersom det är rätt få som röker." (Intervju 12)

"Det är så svårt att veta vad som ska prioriteras. Det är ju så jävla många saker som eleverna skulle behöva få reda på och är då tobak det viktigast? Jag vet inte, eller ja det är det kanske..." (Intervju 28)

En rektor vid en grundskola berättar om andra områden som prioriteras:

"Tyvärr är det väl så att i deras fall blir ju rökningen underordnad, eftersom dom är involverade i andra saker som kanske är mer farligt för dom själva. Det kan både vara kriminalitet och det kan vara droger, andra droger, alkohol och hasch då." (Intervju 4)

Blir tobak ett problem på skolan så finns förutsättningarna för arbetet menar intervjupersonerna. Dock finns det en uppfattning om att tiden inte räcker till för att arbeta med allting samtidigt. Stöd utifrån anses bra men man framhåller samtidigt att behovet av det inte finns. Intervjupersonerna menar att det inte finns några egentliga hinder för arbetet med tobakspolicyn, utan att det handlar om prioriteringar. Arbetet med tobakspolicyn handlar alltså inte om ifall rätt förutsättningar finns utan om skolan väljer att prioritera tobaksfrågan eller inte.

En skolsköterska vid en grundskola menar att arbetsbelastningen är ett hinder:

"Men som idag så vet jag inte vad de ska ta tid ifrån. Jag vet inte. Och det kan jag ju känna själv också, att det är svårt att få tiden att räcka till." (Intervju 27)

En rektor vid en grundskola menar att skolans arbete med tobak lättare kan prioriteras när det de facto finns en tobakspolicy:

"Jag tror nog att det [tobaksbruk] kan bli någonting som kommer långt ner på listan ibland och då kan kanske en tobakspolicy ändå göra det tydligare för alla som jobbar. Javisst ja, det här behöver jag fokus på. Det här ska vi inte glömma bort." (Intervju 21)

Yttre faktorer påverkar

Kategorin innehåller uppfattningar om att elevernas tobaksvanor påverkas av yttre faktorer som skolan inte kan påverka. Det finns även åsikter om att samhällets inställning till och normer kring tobak påverkar elevernas tobaksvanor, vilket i sin tur får konsekvenser för skolans arbete med tobakspolicyn.

En rektor vid en grundskola säger:

"Det är ju inte bara om vad vi gör här, utan det är ju hur mycket det skrivs i tidningarna och hur mycket det diskuteras i samhället i övrigt då, som har en betydelse. Och det är också lite vad det är för program som sänds på tv, hur många det är som röker där [...], tror jag." (Intervju 1)

Intervjupersonerna menar att elever ofta lyckas få tag i cigaretter, vilket skolan inte kan påverka och att fler instanser än skolan bör arbeta mot tobak för att det ska ha någon effekt på elevernas tobaksvanor.

En lärare vid ett gymnasium beskriver sin syn på detta:

"Det är ju så många affärer som säljer till ungdomar. Det är ju bevisligen liksom... Det är ju hur lätt som helst. Alla ungdomar... det spelar ju ingen... Dom har ju hur lätt som helst att få tag i cigaretter... Det skulle jag kunna tänka mig. Nu vet inte jag om det ligger liksom mer på statsnivå än kommunnivå att jobba mer aktivt med att se till att den lagen följs. Dom får ju tag på cigaretter ändå. [...] Annars blir det ju kanske att dom köper cigaretter svart och är det bättre liksom?" (Intervju 11)

Tabell 1a. Tobakspolicy i de medverkande grundskolorna

	Har en tobakspolicy/ handlingsplan	Har en drog-policy/ handlingsplan	Har ordningsregler där tobak omnämns	Gäller skoltid även utanför skolorråde	Policyn gäller all tobak	Policyn gäller förutom elever även persona- len	Policyn gäller förutom ele- ver även be- sökare	Konsekvenser vidtags då elev överträder policyn	Konsekvenser vidtags då personal över- träder policyn	Konsekvenser vidtags då besökare över- träder policyn
Grundskola										
1.	X	X	JA	X	JA	X	X	JA	X	X
2.	X	X	JA	X	JA	X	X	JA	X	X
3.	Ingen policy/handlingsplan/dokument har hittats									
4.	Ingen policy/handlingsplan/dokument har hittats									
5.	X	JA	X	X	JA	JA	X	JA	X	X
6.	X	JA	X	X	JA	X	X	JA	X	X
7.	Ingen policy/handlingsplan/dokument har hittats									
8.	JA	X	X	JA	JA	X	X	JA	X	X
9.	Ingen policy/handlingsplan/dokument har hittats									
10.	Ingen policy/handlingsplan/dokument har hittats									
11.	X	JA	X	X	JA	JA	X	JA	X	X
12.	X	JA	X	X	JA	X	X	JA	X	X

Tabell 1b. Tobakspolicy i de medverkande gymnasieskolorna

	Har en tobakspolicy/ handlingsplan	Har en drog-policy/ handlingsplan	Har ordningsregler där tobak omnämns	Gäller skoltid även utanför skolorråde	Policyn gäller all tobak	Policyn gäller förutom elever även persona- len	Policyn gäl- ler förutom elever även besökare	Konsekvenser vidtags då elev överträ- der policyn	Konsekvenser vidtags då personal över- träder policyn	Konsekvenser vidtags då besökare överträder policyn
Gymnasium										
13.	X	X	JA	X	X	X	X	JA	X	X
14.	X	X	JA	X	JA	JA	X	X	X	X
15.	JA	X	X	X	X	X	X	JA	X	X
16.	Ingen policy/handlingsplan/dokument har hittats									

X= NEJ

Diskussion

Metoddiskussion

Fenomenografi syftar till att få fram människors uppfattningar om ett visst fenomen. Man utgår ifrån att det finns ett begränsat antal uppfattningar om ett fenomen. Hur fenomenet upplevs, påverkas av hur människor upplever världen omkring sig (19). Den här studien visar hur skolledningen och skolpersonalen från ett antal skolor uppfattar tobakspolicyn. Urvalet av intervjupersoner skedde utifrån vissa kriterier för att öka möjligheten att fånga upp en variation av uppfattningar. Om ett annat urval av intervjupersoner hade gjorts är det möjligt att ytterligare andra uppfattningar om tobakspolicy hade framkommit. Sett i backspegeln kunde det ha varit intressant att dessutom intervjua personal som inte var insatta i skolans arbetet med tobakspolicy, för att få en mer varierad bild. Eftersom en kvalitativ studiedesign och ett strategiskt urval använts i studien går inte resultaten att generalisera till samtliga skolor i Sverige, men studien ger trots det en indikation på hur uppfattningar om tobakspolicy i skolan kan se ut bland skolledning och skolpersonal.

Begränsningar

Analysen har baserats på den fenomenografiska analysmetoden, men inte följt samtliga metodsteg. Intervjuguiden arbetades fram innan val av analysmetod gjorts. Om processen gjorts i omvänd ordning hade intervjuguidens frågor bättre kunnat anpassas till en fenomenografisk ansats, där intervjupersonerna uppmuntras till att utveckla sina uppfattningar om ett fenomen. Urvalet hade också kunnat matchas med en sådan ansats så att valet fallit på att göra färre, men mer djupgående och omfattande intervjuer.

En av intervjuerna genomfördes med en rektor och en lärare samtidigt. Det kan ha medfört en viss begränsning i att fritt uttrycka åsikter och uppfattningar om skolans tobakspolicy. Intervjun användes trots detta i analysen, då den bidrar med värdefull kunskap.

Intervjuerna genomfördes av två olika personer, vilket kan ha gjort att intervjuförandet skilde sig åt. Dock arbetades intervjuguiden igenom tillsammans och en diskussion fördes kring utförandet av intervjuerna.

Resultatdiskussion

Oklarheter kring tobakspolicyn

Skilda uppfattningar

Synen på vad en tobakspolicy är varierar mellan intervjupersonerna. Det finns skillnader i hur tobakspolicyn på den egna skolan beskrivs, vad man anser om tobakspolicy som fenomen, samt vad tobakspolicy har för syfte och motiv. Då intervjupersonerna ombads att beskriva hur tobakspolicyn på den egna skolan såg ut var det många som beskrev de åtgärder som vidtas då elever ertappas med att röka eller snusa. När intervjupersonerna däremot beskrev uppfattningar om tobakspolicy som fenomen förekom beskrivningar som handlade om tydlighet kring tobaksförbudet på skolan och att tobak är förbjudet enligt lag. Det var också flera som beskrev tobakspolicy som ett förhållningssätt mot tobak.

Tobakspolicy är svärdefinierat

Begreppet policy verkar vara svärdefinierat både bland intervjupersonerna men också i den litteratur som finns. Litteraturoversikten "Tobakspolicy i skolan" (14) som presenterar en samman-

ställning av 31 artiklar visar att flera studier har en otydlig definition av vad en tobakspolicy är. I de studier där en detaljerad beskrivning av policy finns redovisad, är innebörden vitt skilda, allt från ett enkelt förbud för elever att röka på skolområdet (23) till komplexa program med tillgång till stöd till rökstopp för elever och personal (24). För att en tobakspolicy ska kunna tas fram och användas i skolan är det viktigt att den är tydlig och lättförståelig för dem som ska arbeta med den. Det finns ett behov av en tydligare definition av tobakspolicy som gör det enklare för skolorna att ta till sig tobakspolicyn som verktyg och kunna se fördelarna med en sådan.

Är en tobakspolicy lika med tobakslagen?

Tobakslagen både stöttar och begränsar tobaksarbetet på skolan enligt intervjupersonerna. Det är intressant att flera intervjupersoner anser att en tobakspolicy är likställd med tobakslagen. Det som kan vara problematiskt är om skolledningen och skolpersonalen blir begränsade av tobakslagen och uppfattar att det inte finns mandat att formulera en policy som är mer omfattande. Exempelvis gäller tobakslagen endast på skolans område, vilket innebär att enligt lagen kan en skola inte förbjuda elever och skolpersonal att använda tobak även utanför skolans område. Men om tobaksanvändning endast förbjuds eller begränsas geografiskt kan beteendet förflyttas till en annan plats (25, 26).

Framgångsfaktorernas betydelse för en fungerande tobakspolicy

Gemensamt förhållningssätt och prioritering

Statens folkhälsoinstitut (13) för fram att viktiga framgångsfaktorer för rökfria skolgårdar bland annat är gemensamma regler kring tobak och en enighet bland skolpersonal, elever och föräldrar samt en hög vuxennärvaro på skolan. Samtliga dessa faktorer nämns också av intervjupersonerna som viktiga. En del anser även att det är viktigt med stöd från ledningen samt att det är rektorns ansvar att driva tobakspolicyfrågan. I den nationella strategin för rökfria skolgårdar som Statens Folkhälsoinstitut tagit fram lyfts rektorns roll fram. Rektorn bör, enligt strategin, skapa förutsättningar för ett kontinuerligt tobaksförebyggande arbete och stödja personalen i arbetet (13). Flera av intervjupersonerna menar att det idag finns rätt förutsättningar i skolan för att arbeta med en tobakspolicy, men att skolan prioriterar annat. Rektorer bör visa ett tydligt ledarskap och prioritera tobakspolicyn för ett fungerande arbete.

Lärare som förebilder

Enligt Hallard (2012) finns en osäkerhet bland flera av intervjupersonerna huruvida lärarna omfattas av tobakspolicyn. Men intervjupersoner som har kunskap om att även lärarna omfattas av policyn ser ändå positivt på det, eftersom de anser att lärarna är förebilder för eleverna. Det är viktigt att lärarnas roll tydliggörs och att samtliga på skolan vet vad som gäller kring tobak. Statens folkhälsoinstitut beskriver lärare som viktiga förebilder för ungdomar (12). Med andra ord behövs det fler studier där lärarnas roll och påverkan på ungdomars tobaksvanor undersöks för att ta reda på hur skolan bör arbeta mot tobak.

Samarbete

Flera intervjupersoner ansåg att andra instanser än skolan bör vara delaktiga i det tobaksförebyggande arbetet. Enligt Statens folkhälsoinstitut kan allt ansvar inte läggas på skolan och det bör finnas rimliga förväntningar på vad skolan kan göra. För bästa effekt bör det tobaksförebyggande arbetet bedrivas tillsammans med andra instanser och i olika befolkningsgrupper och inom olika arenor (7). I den nationella strategin för en tobaksfri skolgård lyfts samverkan med andra instanser som finns i närheten av skolan fram som en viktig del. Det kan vara samverkan med olika föreningar, handlare som säljer tobak, vårdcentralen, tandvården, polisen, fältarbetare med flera. Ett samarbete mellan olika instanser bidrar till en gemensam norm mot tobak och att ungdomarna möter samma budskap i olika sammanhang (13). Samverkan med föräldrar lyfts också fram som

en viktig faktor. Det går att göra föräldrar delaktiga i det tobaksförebyggande arbetet på olika sätt. Bland annat genom dialog med skolpersonalen kring tobak samt genom att skapa överenskommelser om vad som ska gälla.

Hinder i arbetet med tobakspolicyn

Tobak underordnat andra problem

Det största hindret för skolan när det gäller att arbeta med en tobakspolicy, enligt intervjupersonerna, verkar vara tiden och prioriteringen i förhållande till annat som skolan ska hinna med. Tobaksfrågan är självklar och viktig enligt många, men på grund av tidsbrist prioriteras andra problem som finns. Det verkar också finnas en generell uppfattning om att de problem som är störst ska prioriteras. Dock kan det omvända, att prioritera de små problemen, i sin tur påverka större problem indirekt genom att eleverna på så sätt upplever en större trygghet i skolan. Att en vuxen sätter gränser och är tydlig kring vad som gäller för tobak kan ha en stor påverkan på unga. Enligt Statens folkhälsoinstitut vill barn och unga att vuxna ska arbeta för en tobaksfri skolgård genom att bland annat sätta gränser, ta ett större ansvar och vara förebilder genom att själva inte använda tobak (6).

De flesta av intervjupersonerna ansåg att snus borde vara förbjudet precis som rökning, men i praktiken verkar det vara svårare att efterleva förbudet mot snus. Det tycktes också som att flera av intervjupersonerna ansåg att snus inte störde andra elever på samma sätt som rökning. Det var därför lättare att "se mellan fingrarna" när det gäller elever som snusar. Det finns få studier genomförda på sambandet mellan ett tobaksförbud på skolan och användandet av snus. I en studie genomförd i Norge fann man att det var mindre sannolikt att elever snusade på skoltid om snusning var totalt förbjudet på skolan (27). För bästa effekt bör tobak i alla former vara förbjudet på skolan under hela skoltiden.

Tillåtande föräldrar

Ett annat stort hinder, enligt intervjupersonerna, är föräldrar som inte tar ansvar för sina barns tobaksvanor. Flera av intervjupersonerna ansåg att vad skolan kan göra är att kontakta föräldrarna, som får stå för åtgärderna. Flera lärare upplevde en maktlöshet kring tobaksförbudet om föräldrarna inte tar sitt ansvar. Föräldrar bör involveras så mycket som möjligt i det tobaksförebyggande arbetet. Förslagsvis bör föräldrarna också vara delaktiga i framtagandet av en tobakspolicy för skolan.

Inställningen bland skolpersonal

Ett annat hinder i arbetet med tobakspolicyn i skolan är en negativ inställning till just tobakspolicyn bland skolpersonalen. Hos flera av intervjupersonerna fanns det en viss tveksamhet till användandet av tobakspolicyn. Några ansåg att tobaksvanorna bland ungdomar påverkas av yttre faktorer som skolan inte kan påverka genom en tobakspolicy. Vissa ansåg att det inte är bra att prata för mycket om tobak då det istället kan få elever att börja röka. Själva tveksamheten till tobakspolicyn bland skollädaingen och skolpersonalen kan vara ett hinder i sig. För att tobakspolicyn ska ha så bra effekt som möjligt behöver det finnas en enighet och ett samarbete bland samtliga på skolan och också en vilja till att använda och upprätthålla tobakspolicyn (13). Flera studier visar att det finns ett samband mellan en starkt upprätthållen tobakspolicy och en lägre andel rökande elever (24, 28-36).

Myndiga elever på gymnasiet

Flera intervjupersoner på gymnasieskolan hade en uppfattning om att det inte går att förbjuda elever som är myndiga att använda tobak. Man kan dock argumentera att om en tobakspolicy kan innefatta lärare, som är vuxna individer, kan den även inkludera myndiga elever. I andra ord, gäller tobakspolicyn för samtliga på skolan – lärare, elever och besökare – bör det inte spela nå-

gon roll om eleverna är myndiga eller inte. Att lärare och elever röker synligt på skolans område tycks enligt tidigare studier ha ett samband med elevers rökvanor. Två av studierna visar på ett samband mellan elever som sågs röka på skolgården och en högre andel rökande elever (25, 37). Tre andra fann ett samband mellan lärare och elever som rökte på skolgården och en högre andel rökande elever (33, 38, 39). En annan studie fann ett samband mellan en tillåtelse för elever att röka på specifika platser på skolan och en ökad risk för att ungdomar rökte generellt (27).

Slutsatser

1. Hur beskriver skolledning och skolpersonal fenomenet tobakspolicy i skolan?

Hos intervjupersonerna är det främst tre uppfattningar om tobakspolicy som framträder: att det i stort inte är någon skillnad på lagen och en tobakspolicy; att en tobakspolicy är ett ställningstagande som lutar sig mot ett gemensamt förhållningssätt mot tobak på skolan; och slutligen att en tobakspolicy ger rutin och struktur för tobaksarbetet i skolan.

2. Hur beskriver skolledning och skolpersonal respektive skolans nuvarande arbete med tobakspolicyn?

Majoriteten av skolorna har en tobakspolicy, som dock kan ha andra benämningar, t.ex. ordningsregler. Tobakspolicyn ser ungefär likadan ut på skolorna. Förbud mot tobaksanvändning på skolans område och kontakt med elevers föräldrar i fall av överträdelse är centrala åtgärder. Dock är tobakspolicyn inte högt prioriterad vid de flesta skolorna, vanligtvis på grund av tidsbrist. Flera av de intervjuade anser också att tobak inte är ett lika stort problem som vissa andra problem och prioriteras därför inte.

3. Hur beskriver skolledning och skolpersonal att arbetet med respektive skolas tobakspolicy borde se ut?

Enligt intervjupersonerna handlar ett fungerande tobakspolicyarbete om ett bra samarbete på skolan. Finns det en överenskommelse i ledningen och bland skolpersonalen om att skolan ska arbeta mot tobak så fungerar också tobakspolicyn. Man är också överens att lärare bör vara förebilder och inte använda tobak under skoltid.

Tack till

Gunilla Priebe och Miriam Eliasson för viktiga metodologiska synpunkter; Josefine Nilsson för redigering av rapporten och Sara Fritzell för dess granskning.

Referenser

1. Tobakslag (SFS 1993:581). Stockholm: Socialdepartementet.
2. Grundföreskrift (SKOLFS 2010:37). Stockholm: Utbildningsdepartementet.
3. Skollag (SFS 2010:800). Stockholm: Utbildningsdepartementet.
4. Grundföreskrift (SKOLFS 2011:144). Stockholm: Utbildningsdepartementet.
5. Sellstrom E, Bremberg S. Is there a "school effect" on pupil outcomes? A review of multilevel studies.
6. Epidemiol Community Health. 2006 Feb;60(2):149-55.
7. 6Statens folkhälsoinstitut. Barn och unga önskar en rökfri skolgård - kort information till skolan. Östersund: Statens folkhälsoinstitut 2010.
8. Statens folkhälsoinstitut. Tobaksfri kommun - en guide för att utveckla det tobaksförebyggande arbetet. Östersund: Statens folkhälsoinstitut 2010.
9. Henriksson C, Leifman H. Skolelevers drogvanor 2011. Stockholm: Centralförbundet för alkohol - och narkotikaupplysning 2011.
10. Bengtsson S, Sjögren O. Rökning på skolgårdar - En granskning av några gymnasier. Stockholm: Länsstyrelsen 2011.
11. Miljöförvaltningen, Göteborgs Stad. Rökfria skolgårdar i Göteborg - finns det? Göteborg: Göteborgs Stad Miljöförvaltningen 2008.
12. Sandberg A. Kartläggning av rökning på skolgårdar i norra Örebro län. Örebro: 2010.
13. Statens folkhälsoinstitut. Tonåringar om tobak- Vanor, kunskaper och attityder. Östersund: Statens folkhälsoinstitut 2010.
14. Statens folkhälsoinstitut. Nationell strategi för rökfria skolgårdar. Östersund: Statens folkhälsoinstitut 2010.
15. Galanti MR, Coppo A, Jonsson E, Bremberg S, Faggiano F. Anti-tobacco policy in schools: upcoming preventive strategy or prevention myth? A review of 31 studies. Tob Control. 2013 May 28.
16. Barret S, Hill M. Policy, bargaining and structure in implementation theory: towards an integrated perspective. Policy and Politics. 1984;3:12 s. 219-40.
17. Buse K, Mays N, Walt G., editor. Making Health Policy. England: Open University Press; 2005.
18. Janlert U, editor. Folkhälsovetenskapligt lexikon. Stockholm: Natur och Kultur; 2000.
19. Dahlgren L O, Fallsberg M. Phenomenography as a qualitative approach in social pharmacy research. Journal of Social and Administration Pharmacy. 1991;8:150-6.
20. Marton F. Phenomenography - Describing conceptions of the world around us. Instructional Science. 1981;10:177-200.
21. Olsson H, Sörensen S, editor. Forskningsprocessen – Kvalitativa och kvantitativa perspektiv. Stockholm: Liber; 2007.
22. Hallard MF. Tobakspolicy i högstadieskolor - Skolledares och skolpersonalens uppfattningar och erfarenheter av tobakspolicy. Karolinska Institutet, Institutionen för folkhälsovetenskap. 2012.

23. Paulson G, editor. Tillämpad kvalitativ forskning inom hälso- och sjukvård. I Granskär, M & Höglund-Nielsen, B (red.). Lund: Studentlitteratur; 2008.
24. Barnett TA, Gauvin L, Lambert M, O'Loughlin J, Paradis G, McGrath JJ. The influence of school smoking policies on student tobacco use. *Archives of pediatrics & adolescent medicine*. [Research Support, Non-U.S. Gov't]. 2007 Sep;161(9):842-8.
25. Evans-Whipp T J, Bond L, Ukoumunne OC, Toumbourou JW, Catalano RF. The impact of school tobacco policies on student smoking in Washington State, United States and Victoria, Australia. *International journal of environmental research and public health*. [Research Support, N.I.H., Extramural Research Support, Non-U.S. Gov't]. 2010 Mar;7(3):698-710.
26. Watts AW, Lovato CY, Card A, Manske SR. Do students' perceptions of school smoking e where students smoke?: Canada's Youth Smoking Survey. *Cancer causes & control : CCC*. [Research Support, Non-U.S. Gov't]. 2010 Dec;21(12):2085-92.
27. Wold B, Torsheim T, Currie C, Roberts C. National and school policies on restrictions of teacher smoking: a multilevel analysis of student exposure to teacher smoking in seven European countries. *Health education research*. 2004 Jun;19(3):217-26.
28. Øverland S, Aaro LE, Lindbak RL. Associations between schools' tobacco restrictions and adolescents' use of tobacco. *Health education research*. [Research Support, Non-U.S. Gov't]. 2010 Oct;25(5):748-56.
29. Kumar R, O'Malley PM, Johnston LD. School tobacco control policies related to students' smoking and attitudes toward smoking: national survey results, 1999-2000. *Health education & behavior : the official publication of the Society for Public Health Education*. [Research Support, N.I.H., Extramural Research Support, Non-U.S. Gov't]. 2005 Dec;32(6):780-94.
30. Lipperman-Kreda S, Grube JW. Students' perception of community disapproval, perceived enforcement of school antismoking policies, personal beliefs, and their cigarette smoking behaviors: results from a structural equation modeling analysis. *Nicotine & tobacco research : official journal of the Society for Research on Nicotine and Tobacco*. [Research Support, N.I.H., Extramural]. 2009 May;11(5):531-9.
31. Lipperman-Kreda S, Paschall MJ, Grube JW. Perceived enforcement of school tobacco policy and adolescents' cigarette smoking. *Preventive medicine*. [Research Support, N.I.H., Extramural]. 2009 Jun;48(6):562-6.
32. Moore L, Roberts C, Tudor-Smith C. School smoking policies and smoking prevalence among adolescents: multilevel analysis of cross-sectional data from Wales. *Tob Control*. [Multicenter Study Research Support, Non-U.S. Gov't]. 2001 Jun;10(2):117-23.
33. Reitsma AH, Manske S. Smoking in Ontario schools: does policy make a difference? *Canadian journal of public health Revue canadienne de sante publique*. [Research Support, Non-U.S. Gov't]. 2004 May-Jun;95(3):214-8.
34. Sabiston CM, Lovato CY, Ahmed R, Pullman AW, Hadd V, Campbell HS, Nykiforuk C, Brown KS. School smoking policy characteristics and individual perceptions of the school tobacco context: are they linked to students' smoking status? *Journal of youth and adolescence*. [Research Support, Non-U.S. Gov't]. 2009 Nov;38(10):1374-87.
35. Wakefield MA, Chaloupka FJ, Kaufman NJ, Orleans CT, Barker DC, Ruel EE. Effect of restrictions on smoking at home, at school, and in public places on teenage smoking: cross sectional study. *BMJ*. [Research Support, Non-U.S. Gov't]. 2000 Aug 5;321(7257):333-7.

36. Griesbach D, Inchley J, Currie C. More than words? The status and impact of smoking policies in Scottish schools. *Health promotion international*. [Research Support, Non-U.S. Gov't]. 2002 Mar;17(1):31-41.
37. Adams ML, Jason LA, Pokorny S, Hunt Y. The relationship between school policies and youth tobacco use. *The Journal of school health*. [Research Support, N.I.H., Extramural]. 2009 Jan;79(1):17-23; quiz 41-3.
38. Huang HL, Chen FL, Hsu CC, Yen YY, Chen T, Huang CM, Shi HY, Hu CY, Lee CH. A multilevel-based study of school policy for tobacco control in relation to cigarette smoking among children in elementary schools: gender differences. *Health education research*. [Research Support, Non-U.S. Gov't]. 2010 Jun;25(3):451-63.
39. Murnaghan DA, Leatherdale ST, Sihvonen M, Kekki P. School-based tobacco-control programming and student smoking behaviour. *Chronic diseases in Canada*. [Research Support, Non-U.S. Gov't]. 2009;29(4):169-77.
40. Piontek D, Buehler A, Rudolph U, Metz K, Kroeger C, Gradl S, Floeter S, Donath C. Social contexts in adolescent smoking: does school policy matter? *Health education research*. [Research Support, Non-U.S. Gov't]. 2008 Dec;23(6):1029-38.

Bilagor

Bilaga 1. Intervjuguide

Syfte med studien: Vi på KI genomför just nu en studie där vi undersöker effektiviteten av tobakspolicys i skolan. En del i den studien är att undersöka skolledningens och skolpersonalens syn på tobakspolicy.

Urvalet: Skolorna som vi intervjuar har valts ut slumpmässigt utifrån vissa kriterier, som exempelvis antalet elever, stadsmiljö eller landsbygd m.m. Vi har ambitionen att intervjua två personer på varje skola; rektorn samt en lärare som är insatt i arbetet med tobakspolicyn.

Konfidentiellt: Det är dina egna uppfattningar som jag är intresserad av, så utgå från dina åsikter. Det insamlade materialet kommer endast att användas av forskare till forskningsändamål. Ditt namn kommer inte att nämnas i rapporten, namn på deltagande skolor kommer att nämnas men inte i samband med eventuella citat. Citaten kommer alltså att vara anonyma förutom att det kan stå att det är en lärare eller rektor som yttrat sig.

Tid: Intervjun kommer att pågå i max 60 minuter.
Du har rätt att avbryta intervjun när som helst.

Inspelning: Jag kommer att använda en mp3-spelare för att underlätta analysen av intervjun, om det är okej för dig?

Efter intervjun: Om du vill kan jag skicka den transkriberade versionen så får du korrigera eventuella sakfel. Om du undrar något efter intervjun kan du kontakta mig.

Har du några frågor innan vi börjar med intervjun?

Bakgrundsfrågor:

Hur många elever respektive klasser har ni på skolan för låg, mellan och högstadie?

Hur många anställda finns det på skolan?

Hur många är lärare av dessa?

Inledningsfrågor:

Kan du börja med att berätta vad du jobbar med?

Hur länge har du varit anställd som rektor/lärare på skolan?

Syn på tobakspolicy

1. Hur tänker du kring det här med tobakspolicy? Vad har du för tankar eller uppfattningar kring det?

Vad är en tobakspolicy enligt dig?

Hur tycker du att den bör se ut för att den ska fungera?

Skolans tobakspolicy

2. Har din skola en tobakspolicy? Skriftlig? (om ja, be att få den!)

Kan du berätta hur den ser ut och vad den innehåller?

Stödfrågor:

För vem gäller den?

När och var gäller den?

Gäller den all tobak, både snus och rökning?

Finns det något avvänjningsprogram?

Ingår det ANDT-utbildning?

Om nej:

Kan du berätta för mig hur ni hanterar elever/lärare som röker?

Är det tillåtet för elever och lärare att röka/snusa på under skoltid?

3. Hur kommer det sig att man tog fram en tobakspolicy?

Stödfrågor:

Händelse?

Drivande person?

4. Kan du berätta hur arbetet med att ta fram tobakspolicyn såg ut?

Stödfrågor:

Vilka var involverade?

5. Hur jobbar er skola konkret med tobakspolicyn?

Stödfrågor:

Ansvar?

Spridning?

Upprätthålls? Följs upp?

6. Hur är det med tobaksanvändning på skolan? Är det många som röker/snusar?

Stödfrågor:

Varför då?

Lärare/elever?

Vad händer om någon använder tobak?

Förutsättningar och behov av stöd

7. Hur tycker du att det fungerar att arbeta med tobakspolicyn?

Stödfrågor:

Hinder? (lärare/föräldrar/resurser/kunskap etc.?)

Kan du berätta någon episod som uppstått kring det?

Hur tror du att personalen upplever att det fungerar att efterfölja policyn och hålla den levande?

8. Kan du beskriva vad för stöd och förutsättningar som finns idag för att arbeta med en tobakspolicy (att se till att den följs samt upprätthålls) i er skola?

Stödfrågor:

Hur ser stödet ut? (lärare, föräldrar, tid, resurser, kunskap)

Hur ser förutsättningarna ut?

- 9.** Upplever du att er skola har ett behov av ytterligare stöd eller bättre förutsättningar i arbetet med policyn?

Stödfrågor:

Hur skulle det stödet kunna se ut? (andra aktörer, involvera fler lärare, föräldrar, elever, politisk förankring, ekonomiskt stöd)

Hur tror du att man kan skapa bättre förutsättningar för att få en policy att fungera i skolan?

Prioritering på olika nivåer

- 10.** Hur ser det ut i kommunen, hur arbetar man med tobakspolicyfrågan?

Stödfrågor:

Prioriterat? Bland vilka?

Varför? Någon händelse på lokal/nationell nivå, t ex ökat bruk? Någon enskild person – eldsjäl?

Tycker du att frågan behöver prioriteras ytterligare?

- 11.** Upplever du att er skola har tid att arbeta med tobakspolicyn?

Stödfrågor:

Varför tycker du det?

Tycker du att policyn är något som ska prioriteras? Varför då?

Hur tror du policyn kan bli prioriterad?

Om man väljer att prioritera arbetet med en tobakspolicy i skolan, betyder det att skolan måste prioritera bort andra frågor och i så fall på vilket sätt?

Avrundning

Sammanfattning av de viktigaste svaren

Kommentarer till det?

Avslutning

Till sist, är det något du vill lägga till som inte tagits upp ännu eller är det något du vill utveckla?

Hur upplevde du själva intervjun?

Har du några övriga frågor?

Tack för att du ställde upp!

Bilaga 2. Beskrivningskategorier

Beskrivningskategorier	
Tobaksarbetet är självklart	Tobaksförebyggande arbete en del av skolan Skolan utgår från tobakslagen
Tobakspolicyn tydliggör	Tobakspolicyn tydliggör och underlättar Tobakspolicyn är regler och åtgärder
Tveksamhet till tobakspolicyn	Rökning går i vågor Eleverna påverkas av gruppträck Inte bra att prata för mycket om tobak Eleverna bryr sig inte om konsekvenserna
Samarbete på skolan	Enighet på skolan Ställningstagande mot tobak
Lärare som förebilder	Tobakspolicyns omfattning Vuxennärvaro på skolan Relationer mellan lärare och elever
Skolans ansvar	Skolan ska arbeta med utbildning Skolan har tidsbrist Föräldrar har huvudansvaret Föräldrar sanktionerar Involvera föräldrar
Prioritet	Finns större problem Tobak inget problem Prioriteras vid problem
Yttre faktorer påverkar	Samhällets inställning påverkar Fler instanser bör ta ansvar

ISBN 978-91-87691-08-9

**Centrum för epidemiologi
och samhällsmedicin**

STOCKHOLMS LÄNS LANDSTING